

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Кудря Микола Миколайович

УДК 378+316.42+304.3(477)

**ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
доктор філософських наук, професор
ПНЧУК Євген Анатолійович,
Інститут вищої освіти НАПН України,
провідний науковий співробітник.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Чернілевський Дмитро Володимирович,
Вінницький соціально-економічний інститут
університету “Україна”,
завідувач кафедри соціальної роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Вознюк Олександр Васильович,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри дошкільного виховання і
педагогічних інновацій.

Захист відбудеться 18 вересня 2012 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий 17 серпня 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

РОБОТИ

Актуальність дослідження. Державна політика в освітній сфері визначається, насамперед, об'єктивною вагомістю освіти як у суспільному розвитку, так і в житті кожної людини, що передбачає адаптацію вітчизняної освітньої системи до нових суспільних реалій і, водночас, на збереження кращих здобутків минулого (від радянського періоду до сучасної незалежної України). Це виявляється у спробах формування цілісної самодостатньої системи освіти, її модернізації в умовах демократичних і ринкових суспільних відносин, гармонізації та забезпеченні її конкурентоспроможності у постіндустріальному інформаційному суспільстві, що передбачає виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися впродовж всього життя, про що йдеться в Конституції України, Законі України “Про освіту”, Законі України “Про вищу освіту”, Державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI століття”), Концепції національного виховання студентської молоді.

У той же час у сучасних умовах важливо знайти певний баланс – з одного боку, інтегруватися в світовий освітній простір, а з іншого – зберегти безперечні переваги національної системи освіти, що забезпечує розвиток національної культури як такої.

Феномен національної ідентичності є міждисциплінарною науковою проблемою. Спроби її наукового розв'язання представлені захищеними за останні роки дисертаціями з філософії (В. Артюх, Т. Бердій, С. Бойчук, В. Верлока, В. Горлова, М. Козловець та ін.), політології (О. Андрєєва, І. Вільчинська, О. Добржанська, Р. Жангожа, В. Землюк та ін.), психології (І. Дружиніна, Т. Кубриченко, А. Лукіяничук, І. Середницька та ін.), історії (І. Гутковська, В. Левицький, В. Складар та ін.), культурології (Ж. Денисюк, Г. Ковальова), соціології (В. Серєда), філології (М. Іванишин, Ю. Мариненко, О. Омельчук), педагогіки (А. Кучеренко, Л. Панченко, А. Сігова та ін.). У педагогічній науці пошуки шляхів збереження національної ідентичності вищої освіти перебувають на початковому етапі, що підтверджує актуальність теми дослідження.

Для вітчизняних дослідників проблема національної ідентичності вищої освіти в контексті глобалізаційних процесів є відносно новою. Основні наукові здобутки відображені в працях В. Андрущенка, Т. Воропай, Л. Губерського, В. Євтуха, В. Кременя, М. Михальченка, Л. Нагорної, М. Обушного, Ю. Павленка та ін.

Окремі аспекти проблеми співвідношення глобалізаційних процесів і збереження етнічної та національної ідентичності (англійська мова як загроза зникнення національних мов; виникнення ціннісних порожнеч, ризику втрати національно-культурної ідентифікації; формування полікультурного

сприйняття світу; видалення духовної складової та виховної функції вищої освіти; відсутність соціального оптимізму та власних життєвих перспектив в настроях освіченої молоді, яка утворює науково-технічну й інтелектуальну еліту суспільства; низька оцінка перспектив студентства щодо визнання і творчої самореалізації; руйнування моделі національного економічного розвитку) знайшли своє відображення в дослідженнях О. Антонюка, І. Бойчука, М. Головатого, І. Гутковської, Ж. Денисюк, Н. Дерев'янка, О. Козьменко, Д. Музи, І. Огієнка, Н. Пелагеші, П. Сауха, Т. Стародуба, Л. Шимченко, Л. Шкляр та ін.

Аналіз вітчизняної теорії та практики реалізації Болонських угод у сфері вищої освіти дозволяє виявити такі протиріччя між: факторами глобалізації (інтеграція, гомогенізація, уніфікація) і проявами ідентичності в різних національних спільнотах, які прагнуть зберегти свою культурну та освітню самобутність; вимогами Болонського процесу щодо узгодженості національних освітніх систем і необхідністю збереження їх національно-культурних особливостей і традицій; об'єктивними вимогами реформування вищої освіти України та відсутністю комплексних досліджень щодо обґрунтування визначення педагогічних засад збереження її національної самобутності.

Отже, актуальність, необхідність вирішення зазначених протиріччя, відсутність аналітико-узагальнюючих педагогічних досліджень з проблеми, практична її значущість зумовили вибір теми дослідження: **«Педагогічні засади збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті глобалізації»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи відділу педагогіки та психології вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України за темами «Психолого-педагогічне проектування особистісно зорієнтованих технологій навчання у вищих навчальних закладах» та «Національна самоідентифікація вищої освіти як чинник незалежності України» (ДР № 0103U000963).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Інституту вищої освіти НАПН України (протокол № 6/5-2 від 25. 06. 2009 р.) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 27. 09. 2009 р.).

Мета дослідження – науково-теоретичне обґрунтування і визначення педагогічних засад збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті глобалізації.

Досягнення зазначеної мети зумовлює вирішення таких **завдань**:

- уточнити понятійно-термінологічну складову феномену національної ідентичності;

- охарактеризувати глобалізацію, інтернаціоналізацію, європеїзацію як основні тенденції розвитку сучасної вищої освіти;
- визначити основні підходи до збереження національної ідентичності вищої освіти в державах пострадянського простору та охарактеризувати українську вищу освіту в дискурсі глобалізаційних процесів;
- проаналізувати основні педагогічні засади збереження національної ідентичності вищої освіти України;
- обґрунтувати необхідність протекції української мови, національного виховання студентів та суспільствознавчої освіти студентів як педагогічних засад збереження національної ідентичності вітчизняної вищої освіти;
- охарактеризувати маркери сприятливого освітнього середовища як головних чинників збереження національної ідентичності вищої освіти України.

Об'єкт дослідження – особливості національної ідентичності вищої освіти України в процесі реалізації стратегічного курсу її модернізації при входженні в європейський простір.

Предмет дослідження – педагогічні засади становлення, розвитку і збереження національної ідентичності вищої освіти України.

Методи дослідження. Для досягнення мети і розв'язання завдань дослідження застосовувалися такі методи: *системний аналіз наукової літератури*, здійснений з метою визначення стану розробленості дослідженої проблеми; *історико-педагогічний аналіз, класифікація й абстрагування* – для уточнення дефініцій і систематизації фактичних даних, тенденцій та періодів розвитку вищої освіти України; *системно-структурний аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація* – з метою уточнення базових понять дослідження та визначення змісту і педагогічних засад в контексті глобалізації; *аргументація* – для актуалізації і трансформації педагогічних засад збереження національної ідентичності вищої освіти України в процесі її модернізації.

Наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає в тому, що: *вперше* обґрунтовано педагогічні засади збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті глобалізації: підтримка і впровадження української мови в навчальний процес вищих навчальних закладів; активна реалізація суспільствознавчої складової освіти та її компонента – громадянської освіти; впровадження національної системи виховання як фактору цілісного формування особистості; створення сприятливого освітнього середовища для розвитку і збереження національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів; *удосконалено* понятійно-термінологічну систему феномену національної ідентичності вищої освіти; уточнено логічний зміст поняття «національна ідентичність вищої освіти»; *подальшого розвитку набули* наукові підходи до аналізу проблем глобалізації, інтернаціоналізації та європеїзації

вищої освіти, визначення ролі і місця національного виховання в збереженні її національної ідентичності; розуміння сутності освітнього середовища.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається можливістю їх використання в проектуванні механізмів модернізації вітчизняної вищої освіти в контексті Болонського процесу на різних рівнях – загальнодержавному, регіональному, університетському; в системі підвищення кваліфікації та перепідготовки викладачів вищої школи. Результати дослідження можуть бути використані в процесі викладання дисциплін «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Сучасна європейська освіта», «Вища освіта і Болонський процес», для підготовки базових і спеціалізованих навчальних курсів у системі середньої, вищої і післядипломної професійної освіти, в ході розв’язання наукових і практичних завдань реформування національної освітньої політики, також у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.

Результати дослідження **впроваджено** у навчальний процес Приватного вищого навчального закладу «Бориспільський інститут муніципального менеджменту при Міжрегіональній Академії управління персоналом» (довідка про впровадження від 30. 09. 2011 р. № 67/1), Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка (довідка про впровадження від 30. 09. 2011 р. № 0008/01/30/14).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційної роботи обговорено на наукових і науково-практичних конференціях різних рівнів, зокрема: *міжнародних*: «Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров’я» (Харків, 2009); «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. Технологічний підхід в освіті (проектування інноваційних технологій навчання і виховання)» (Тернопіль, 2009); «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору», (Київ, 2009); «Ціннісні пріоритети освіти у XXI ст.: соціалізація та соціальна адаптація особистості» (Київ, 2010); «Менеджмент якості освіти і новітні технології навчання у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору» (Київ, 2010 р.); «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. Національна самоідентифікація вищої освіти як чинник незалежності України (Переяслав-Хмельницький, 2011). Результати дослідження обговорювалися на звітних науково-практичних конференціях Інституту вищої освіти НАПН України «Вища освіта і наука: технології взаємодії» (Київ, 2010).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи відображено у 8 одноосібних публікаціях автора: з них 4 праці в провідних фахових виданнях України; 4 публікації у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (263 найменування, з них – 27 іноземною мовою), 5 додатків на 13 сторінках, 2 рисунків, 1 таблиці. Повний обсяг дисертації становить 205 сторінок, із них основного тексту – 170 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію і впровадження основних наукових положень, публікації та структуру роботи.

У першому розділі – **«Національна ідентичність вищої освіти України як наукова проблема»** – проаналізовано стан дослідженості проблеми у філософії освіти, педагогічній теорії та практиці, визначено поняттєво-термінологічний апарат дослідження.

Зазначено, що традиційно поняття «національна ідентичність» тлумачилося як феномен, притаманний суб'єктам (індивідам – індивідуальна національна ідентичність, і групам – групова чи колективна національна ідентичність), але в останні роки у зв'язку з процесами глобалізації та інтеграції це поняття поширилося і на такий соціальний інститут, яким є система вищої освіти.

На основі аналізу наукових і нормативних джерел з проблеми визначено педагогічні засади збереження національної ідентичності вищої освіти України в процесі її модернізації як теоретичні положення і практичні дії, що сприяють попередженню ризиків втрати надбань у зазначеному напрямі в контексті входження в європейський простір. Вищевикладене забезпечує розвиток самобутності системи вищої освіти України, збереження й примноження національних освітніх традицій, виховання студента-громадянина держави Україна – гармонійно розвиненої особистості, для якої потреба у фундаментальних знаннях та підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави.

У результаті здійсненого аналізу наукових праць із філософії, політології, педагогіки та нормативної бази освіти зроблено висновок про те, що проблема педагогічних засад збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті глобалізації є актуальною, але недостатньо дослідженою і потребує ретельної уваги у процесі реформування та модернізації.

Доведено, що поняття «ідентичність» полісемантичне й інтерпретується в різних науках (соціології, політології, філософії, антропології, педагогіці) відповідно до фахового бачення. З'ясовано, що категорія ідентичності має

багатоаспектний характер. Її зміст включає різні сторони соціального буття, багатогранність людського досвіду і практичної діяльності людей.

Обґрунтовано думку, що європейська ідентичність – це явище, зумовлене фактом існування Європейського Союзу, що передбачає появу нового типу колективної ідентичності, функції якої відрізняються від функцій ідентичності національної. Зроблено висновок, що: європейська ідентичність є результатом реалізації європейською елітою політики ідентичності; існують цілі, для досягнення яких запроваджується європейська ідентичність (прикладом може бути Болонський процес та створення єдиного простору вищої освіти). Головними, чітко визначеними та ґрунтовно розробленими механізмами впровадження політики ідентичності на сучасному етапі визнається розвиток громадянськості, створення наднаціонального загальноєвропейського інформаційно-комунікативного простору та гомогенізація систем освіти країн-членів Європейського Союзу.

Доведено, що механізм ідентичності є необхідною умовою спадкоємності соціальної структури культурних й освітніх традицій; найбільш відповідним визнано підхід до розуміння ідентичності як до системи світоглядно-орієнтаційних напрямів розвитку суб'єкта чи соціальної інституції.

Ідентифікацію окреслено як відчуття суб'єктами належності до певної системи, а також включення у свій внутрішній світ і сприйняття власних норм і цінностей, притаманних системі в цілому.

Поняття «національна ідентичність» тлумачиться як феномен, притаманний суб'єктам (індивідам – індивідуальна національна ідентичність і групам – групова чи колективна національна ідентичність). В останні роки у зв'язку з процесами глобалізації та інтеграції це поняття поширилося і на соціальні інститути, яким, зокрема є система вищої освіти.

Доведено, що національна ідентичність вищої освіти має розглядатися в контексті цінностей української політичної нації та враховувати етнічні і регіональні ідентичності.

Беручи до уваги те, що за конкурентними моделями нації стоять певні спільні погляди на те, що, власне, становить націю, відрізняючи її від усіх інших видів колективної культурної ідентичності, виокремлено такі основні риси національної ідентичності: історична територія (рідний край); спільні міфи та історична пам'ять; спільна масова, громадська культура; національна освіта; материнська мова; єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів суспільства; спільна економіка.

Зазначено, що національна ідентичність вищої освіти України – це система світоглядно-орієнтаційних азимутів, яка має бути закріплена в законодавстві і зумовлюватися цінностями української політичної нації, враховувати етнічні та регіональні ідентичності суб'єктів навчального процесу.

У другому розділі – «Глобалізація як виклик для вищої освіти України» – визначено основні тенденції сучасного трансформування вищої освіти та її розвитку в Україні та інших країн пострадянського простору (Росія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан) в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Зазначено, що в науковому контексті необхідно розрізняти глобалізацію як загальне явище і глобалізацію вищої освіти зокрема. Остання розглядається у площині розвитку і посилення співпраці університетів у всесвітньому масштабі, укрупнення університетів і захоплення мегауніверситетами освітніх ринків.

У результаті проведеного дослідження глобалізація вищої освіти розглядається у трьох вимірах: піднесення англійської мови в ролі основної мови спілкування («Lingwa franca») в якості інструмента нівелювання значення національної держави, національної освіти, як руйнівник моделі національного економічного розвитку шляхом пропозиції, невластивих з позицій економічних інтересів країни освітніх програм.

У межах дослідження інтернаціоналізація тлумачиться як процес упровадження міжнародного вимірювання ефективності реалізації таких функцій навчального закладу як викладання, дослідження і надання послуг. Доведено, що інтернаціоналізація вищої освіти України стає адекватною реакцією на зміни демографічних і мовних параметрів сучасних держав і характеризується багатовекторністю: СНД, європейський напрям, вектор глобалізації.

Європеїзація вищої освіти у межах дослідження визначається як всеосяжний процес, виробленням певних загальноєвропейських цінностей, норм, підходів, інститутів у системі вищої освіти України, формуванням у студентів і викладачів відчуття приналежності до єдиного європейського соціального і культурного простору.

На основі системного аналізу національних пріоритетів розвитку вищої освіти країн-членів СНД (Росії, Білорусі, Казахстану і Киргизстану) обґрунтовано висновок, що Україні варто враховувати необхідність: удосконалення освітніх програм у контексті тенденцій розвитку вищої освіти; забезпечення запровадження національної рамки кваліфікацій, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України; необхідність посилення ролі ВНЗ у суспільстві; забезпечення використання академічного знання й досвіду вищих навчальних закладів для збільшення їх внеску в розвиток навчання впродовж всього життя; розв'язання завдань гармонізації навчального процесу, пов'язаних із взаємодією знань, наукових досліджень та впровадження інновацій на рівні закладу. Доведено необхідність розвитку зв'язків між ВНЗ й ринком праці, включаючи розвиток підприємництва, створення і підтримку бізнес-ініціатив на етапі їх становлення, а також структурного реформування

системи вищої освіти на національному рівні, забезпечення її зв'язку з середньою професійною освітою підвищеного рівня та ринком праці. З'ясовано, що національні заходи щодо розробки й підтримки взаємодії освіти, науки та інновацій передбачають удосконалення державного управління в сфері вищої освіти. Зазначено про важливість реалізації таких керівних положень, як: доступність освіти, рівність прав громадян у цій сфері освіти, єдність освітніх і виховних завдань, забезпечення освітніх запитів особистості із урахуванням індивідуальних особливостей і можливостей, диверсифікованість (оптимальна різноманітність) освітніх установ, наступність між рівнями й щаблями освіти, гуманізація й фундаменталізація освіти, опора на вітчизняні традиції й міжнародний досвід її розвитку при проведенні поетапних реформувань, Крім того передбачена участь суспільства у здійсненні та контролі за їхньою ефективністю, історична наступність досягнень освіти, збереження національних культурних та освітніх традицій, систематичне відновлення змісту професійної освіти із врахуванням змін у сфері культури, економіки, науки, техніки та технології, патріотичне виховання громадян вільного демократичного суспільства.

Стратегічним завданням державної освітньої політики визначено конкурентний вихід української вищої освіти на світовий ринок інтелектуальних освітніх послуг. Зазначено, що саме ця продукція духовного виробництва відповідає нинішнім і майбутнім глобальним змінам та забезпечує провідні позиції країни в міжнародному співтоваристві.

З'ясовано, що гуманізація суспільства безпосередньо пов'язана із формуванням особистості, яка усвідомлює свою укоріненість у культурі. Першочергова роль у цьому контексті відводиться університетській освіті, яка покликана вирішувати проблему повернення до культурних джерел та науки, відновлення культурної пам'яті та збереження національної ідентичності в процесах глобалізаційної інтеграції.

Зроблено висновок, що участь вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована переважно на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів якості, що не повинно призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти. Окреслено сутність ключової позиції реформування: Болонські вимоги – це не уніфікація вищої освіти в Європі, а широкий доступ до багатоманітності освітніх і культурних надбань різних країн.

У третьому розділі – **«Засади збереження національної ідентичності вищої освіти України»** – проаналізовано основні педагогічні засади збереження національної ідентичності вищої освіти України, а саме: створення сприятливих умов для функціонування української мови в середовищі ВНЗ,

підсилення суспільствознавчої складової навчання студентів, приділення уваги національному вихованню майбутніх фахівців, формування сприятливого освітнього середовища для розвитку і збереження національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів.

Рис. 2. Педагогічні засади збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті глобалізації

Основними педагогічними засадами збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті глобалізації визначено: сприяння впровадженню в навчальний процес державної української мови; розвиток суспільствознавчої підготовки студентів, зокрема історичної, громадянознавчої та правової; національне виховання студентської молоді з акцентом на його складові громадянське і патріотичне виховання; створення сприятливого освітнього середовища та умов для розвитку і збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті європейської і світової інтеграції.

Зазначено, що державна мовна політика в галузі вищої освіти України – це свідомий вплив держави, спрямований на практичне кероване наскрізне застосування державної, національних, регіональних та іноземних мов у

навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації незалежно від форм власності, що здійснюється з метою консолідації українського суспільства на основі єдиної державної мови.

Обґрунтовано думку, що суспільно-гуманітарні навчальні дисципліни в системі підготовки фахівця мають виконувати досить важливі стратегічні функції, реалізація яких визначає їхнє пізнавальне, ціннісне, духовне, просвітницьке, виховне та загальнокультурне значення.

Визначення проблем і перспектив історичного процесу, міжнаціональних відносин дозволяє формувати громадянську позицію. Зміст лекційних курсів, семінарських занять, колоквиумів має бути спрямований, насамперед, на практичне втілення ідей методологічної рефлексії при дослідженні актуальних, дискусійних проблем вітчизняної історії, що передбачає формування в основних суб'єктів науково-педагогічного процесу культури історичного мислення. Доведено, що важливим компонентом є усвідомлене розуміння одного з пріоритетних завдань історико-педагогічної науки, яке полягає не в описовій інтерпретації історичних фактів, подій, явищ, а в узагальненні, синтезі, виявленні їх внутрішніх зв'язків та закономірностей, з'ясуванні основних тенденцій історичного процесу, визначенні його детермінізму й повчального досвіду.

Доведено, що необхідною складовою відповідних до побудови української політичної нації змін змісту навчально-виховного процесу є поширення громадянської освіти – інтегрованої галузі соціогуманітарних знань, завдання якої полягає в підготовці молодих громадян до життя в умовах демократії, що передбачає розвиток особистості з високим рівнем демократичної культури та усвідомлення ідей індивідуальної свободи й громадянської відповідальності. Доведено, що на цій основі має відбуватися поступове проникнення громадянських знань у зміст дисципліни соціально-гуманітарного циклу.

Зазначено, що подоланн окреслених протирічч можливе шляхом введення в навчальні плани ВНЗ різних профілів (передусім технічного) навчального спецкурсу (наприклад, «Громадянознавство»), що сприятиме позитивній динаміці показників сформованості громадянської позиції майбутніх фахівців.

З'ясовано, що посилення значущості громадянської освіти майбутніх фахівців на тлі загального підвищення їх інтелектуального потенціалу тісно пов'язане з правом і правовою культурою як істотними факторами стабілізації суспільного розвитку, що актуалізує необхідність надання студентам всіх вищих навчальних закладів якісної правової освіти з урахуванням фаху та передбачає викладання курсу «Правознавство», засвоєння якого впливає на когнітивну складову професійної і громадянської компетентності студентів, сприяє становленню громадянської позиції студентів.

У межах дослідження поняття «національне виховання» розглядається складовою національної ідентичності вищої освіти і тлумачиться як система засадничих принципів вищої освіти, на основі яких формується особистість фахівця, спроможного конкурувати на вітчизняному та міжнародному ринках праці завдяки ґрунтовності професійних знаньво-практичних досягнень, високому рівню національної духовної культури, громадянськості, патріотизму та сформованості вмінь встановлення міжнаціональних відносин.

Визначено, що головною метою національного виховання студентської молоді є формування свідомого громадянина – патріота Української держави, активного провідника національної ідеї як інтегративної ідеології політичної нації, представника української еліти шляхом формування у молодого покоління національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів.

Окреслена необхідність перетворення освітнього середовища вищого навчального закладу на високоорганізовану спільноту з прогресивною, національно налаштованою системою цінностей, продуктивною діяльністю, що здатна забезпечити умови становлення особистості, яка компетентно вирішує власні професійні проблеми та відзначається активною громадянською поведінкою.

Доведено, що результатом роботи освітніх закладів має стати людина з почуттям національної і власної гідності, потребою пізнавати світ, себе, усвідомлювати сенс власного життя, особистість з високим інтелектом і широким світоглядом, умінням реалізувати себе у майбутньому, адаптуватися до змін і здійснювати життєдіяльність у полікультурному просторі з усвідомленням своєї неповторної соціально-культурної ідентичності.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й авторський підхід до вирішення важливого та актуального завдання розробки і теоретичного обґрунтування підходів до збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті глобалізації.

1. Уточнення понятійно-термінологічної складової феномену національної ідентичності дозволяє стверджувати, що вона визначається як система світоглядно-орієнтаційних азимутів, за якими розвивається суб'єкт чи соціальна інституція.

Ідентифікацію визначено як відчуття суб'єктами належності до певної нації, а також включенням у свій внутрішній світ і сприйняттям власних норм і цінностей та притаманних системі в цілому.

З'ясовано, що національна ідентичність для соціальних інституцій є системою ціннісно-орієнтаційних азимутів, національну ідентичність вищої освіти України – системою світоглядно-орієнтаційних напрямів, яка повинна бути закріплена в законодавстві і пов'язуватися з цінностями української політичної нації та враховувати етнічні та регіональні ідентичності суб'єктів навчального процесу.

Доведено, що національна ідентичність – це феномен, притаманний фізичним особам та соціальним групам. У контексті глобалізації доречно говорити і про національну ідентичність соціальних інституцій, якими є освіта України і її вагома підсистема – вища освіта.

2. Охарактеризовано глобалізацію, інтернаціоналізацію, європеїзацію як основні тенденції у розвитку сучасної вищої освіти.

Зазначено, що у розвитку сучасного суспільства серед інших притаманні три визначальні тенденції (глобалізація, інтернаціоналізація, європеїзація), які по-різному впливають на інтегративні процеси у галузі вищої освіти. Глобалізацію представлено як надєвропейську, надболонську тенденцію, а європеїзацію – «внутрішньою душею» Болонських реформ. Інтернаціоналізація має свої зони поширення, вона розвивається у логіці співіснування (стосовно Європи) з Болонськими реформами. Інтернаціоналізація як міжнародне явище старша за глобалізацію і європеїзацію. Інтернаціоналізація характеризує внутрішні і міжнаціональні відносини.

Доведено, що глобалізація, інтернаціоналізація і європеїзація відображають складні процеси різного порядку. Отже, глобалізацію вищої освіти варто розглядати як: розвиток і посилення співпраці вищих навчальних закладів у всесвітньому масштабі; процес укрупнення університетів і захоплення мегауніверситетами освітніх ринків, що передбачає послаблення духовної складової і виховної функції освіти.

Зазначено, що глобалізація з неминучістю веде до обмеження академічних свобод і критичного мислення, викликаного залежністю від фінансування корпораціями, перетворення вищих навчальних закладів на економічно неоднорідні освітні організації, переродження професора-просвітителя і носія вищих зразків академічної етики в підприємця, девальвації вітчизняної університетської культури, домінування англійської мови в соціальному, освітньому та культурному середовищах.

З'ясовано, що інтернаціоналізація вищої освіти – це процес упровадження міжнародних стандартів, спрямованих на реалізацію таких функцій навчального закладу, як викладання, дослідження і надання послуг. Інтернаціоналізація вищої освіти України стає адекватною відповідною реакцією на зміни демографічних і мовних параметрів сучасних держав і може

бути щонайменше три векторною (вектор СНД, європейський вектор, вектор глобалізації) за умови взаємодоповнення кожного з них.

Європеїзація вищої освіти розуміється як всеосяжний процес вироблення певних загальноєвропейських цінностей, норм, підходів, інститутів у системі вищої освіти України, формування у студентів і викладачів відчуття приналежності до єдиного європейського соціального і культурного простору.

3. Розглянувши та проаналізувавши національні пріоритети розвитку вищої освіти країн-членів СНД (Росії, Білорусі, Казахстану і Киргизстану) визначено, що для України в процесі розвитку вищої освіти та з метою збереження національної ідентичності необхідно: забезпечити запровадження національної рамки кваліфікацій, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України в листопаді 2011 р.; розвивати зв'язки між ВНЗ і ринком праці, включаючи розвиток підприємництва й створення або підтримку бізнес-ініціатив на етапі їх становлення; поновити зв'язок системи вищої освіти й середньої професійної освіти підвищеного рівня з ринком праці; забезпечити опору на вітчизняні традиції й міжнародний досвід розвитку освіти у ході проведенні реформ; зберегти історичну наступність досягнень освіти, національні, культурні та освітні традиції національної вищої освіти України.

У дискурсі глобалізаційних процесів вища освіта України за умови збереження власної національної ідентичності сприятиме формуванню нової етики і норм поведінки та діяльності в інформаційно-глобальному світі, що сприятиме усвідомленню особистої відповідальності за продовження буття на планеті, використання безпечних для здоров'я технологій.

Головними чинниками оптимізації вищої освіти у зв'язку з інтеграцією України в європейський освітянський простір визначено: внесення змін до законодавства, яке регламентує функціонування вищої школи; забезпечення гарантії якості вищої освіти; завершення реформи інфраструктури навчального процесу згідно з європейськими стандартами; об'єднання навчальних закладів; запровадження новітніх освітянських технологій; організацію та вдосконалення системи освіти впродовж всього життя; удосконалення національної системи зовнішнього оцінювання та моніторингу якості вищої освіти; забезпечення ефективності наукових досліджень у вищих навчальних закладах; розвиток науково-технічного співробітництва України та ЄС; демократизацію освітньої політики.

4. Основними педагогічними засадами збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті глобалізації визначено:

- сприяння впровадженню в навчальний процес вищих навчальних закладів державної української мови, що дозволяє консолідувати українське суспільство та створити сприятливі умови для збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті європейської і світової інтеграції;

- розвиток суспільствознавчої підготовки студентів, зокрема історичної, громадянознавчої та правової, що забезпечує здійснення підготовки компетентнісного фахівця для виконання важливих стратегічних функцій, реалізація яких значною мірою визначає їхнє пізнавальне, ціннісне, духовне, просвітницьке, виховне та загальнокультурне значення;

- національне виховання студентської молоді з акцентом на його складові (громадянське і патріотичне виховання), що сприяє реалізації засадничих принципів вищої освіти, на основі яких формується особистість фахівця, спроможного конкурувати на вітчизняному та міжнародному ринках праці завдяки ґрунтовності професійних знаннево-практичних досягнень, високому рівню національної духовної культури, громадянськості, патріотизму та сформованості вмінь встановлення міжнаціональних відносин;

- створення сприятливого освітнього середовища для розвитку і збереження національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів, що забезпечує виховання високоорганізованої спільноти з прогресивними, національно налаштованими системами цінностей, продуктивною діяльністю, здатну забезпечити становлення особистості, яка компетентно вирішує як власні професійні проблеми, так і відзначається активною громадянською позицією.

5. Обґрунтовано, що державна мовна політика в галузі вищої освіти України – це свідомий вплив держави, спрямований на практичне кероване наскрізне застосування державної (української), національних, регіональних та іноземних мов у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації незалежно від форм власності.

Доведено, що велике значення у відновленні почуття національної гідності має розширення сфери застосування української мови як повноцінного засобу наукового спілкування у сфері інформатики та викладання технічних дисциплін у вищій школі.

Позитивним явищем у контексті збереження національної ідентичності вищої освіти визначено: вміння студентів спілкуватися державною мовою та користуватися україномовними підручниками, зміст яких відповідає українській дійсності; переорієнтація методик викладання мови від системно-описових до комунікативно-діяльнісних, що дає можливість відійти від традиційного погляду на вивчення української мови, що передбачає не стільки запам'ятовування студентами системи правил, скільки розуміння закономірностей їх функціонування та формування комунікативних умінь і навичок.

Поняття «національне виховання» як складова національної ідентичності вищої освіти визначається системою засадничих принципів вищої освіти, на основі яких формується особистість фахівця, спроможного конкурувати на

вітчизняному та міжнародному ринках праці завдяки ґрунтовності професійних знаннево-практичних досягнень, високому рівню національної духовної культури, громадянськості, патріотизму та сформованості вмінь встановлення міжнаціональних відносин.

Зазначено, що головною метою національного виховання студентської молоді є формування свідомого громадянина – патріота Української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів. У цьому контексті визначено роль громадянського і значення патріотичного виховання.

Доведено, що суспільно-гуманітарні навчальні дисципліни в системі підготовки фахівця у ВНЗ мають виконувати досить важливі стратегічні функції, реалізація яких переважно визначає їхнє пізнавальне, ціннісне, духовне, просвітницьке, виховне та загальнокультурне значення. Обґрунтовано думку, що викладання у вищих навчальних закладах курсів історичного, громадянознавчого та правового спрямування сприяє формуванню загальнокультурної, громадянської, правової компетентностей студентів, патріотизму та формуванню громадянської позиції.

6. Охарактеризовано освітнє середовище як систему впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку в соціальному і просторово-предметному оточенні. Основними маркерами сприятливого освітнього середовища як інтегрованої засади збереження національної ідентичності вищої освіти України визначено:

- гуманістичний характер, який забезпечується реалізацією особистісного підходу до організації освітнього процесу, довірливою, відкритою, спільною діяльністю студентів і викладачів, спільною творчістю; культивуванням високогуманної, особистісно значущої атмосфери взаємостосунків суб'єктів середовища;

- відкритість та динамічність освітнього середовища як активна взаємодія з різними громадськими об'єднаннями, соціальними організаціями, що забезпечують додаткові можливості для навчання, наявність умов для вільної комунікації в групі, на факультеті, між викладачами та студентами і сприятиме формуванню позитивної національної ідентичності;

- акцент на національному компоненті в змісті професійної підготовки фахівця;

- постійний діагностично-корекційний педагогічний вплив на освітнє середовище задля оптимізації комплексу дій національного налаштування.

Подальшого вивчення потребують питання: розробки педагогічних засобів та умов збереження і розвитку національних особливостей вищої освіти

України в контексті глобалізаційних процесів; пошуків шляхів розв'язання даної проблеми у зарубіжному педагогічному досвіді.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кудря М. М. Процеси і тенденції розвитку вищої освіти в Європі до кінця 90-х років і етапи передісторії Болонського процесу / М. М. Кудря // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: науково-теоретичний зб. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 16. – С. 115–120.

2. Кудря М. М. Питання ідентичності та національної ідентичності у зарубіжній літературі / М. М. Кудря // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – Вип. 50. – С. 22–26.

3. Кудря М. М. Глобалізація, інтернаціоналізація, європеїзація: контекст Болонських реформ / М. М. Кудря // Проблеми освіти: наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2010. – Вип. 63. – Ч. 2. – С. 48–55.

4. Кудря М. М. Сутність і призначення ECTS як системотворчого фактора реформування вищої освіти / М. М. Кудря // Вища освіта України. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – К.: Гнозис, 2009. – № 3 (додаток 1). – С. 416–419.

5. Кудря М. М. Збереження національної ідентичності в контексті глобалізації / М. М. Кудря // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: зб. матеріалів IV-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 26–28 листопада 2009 р. Тематичний випуск. – К.: Гнозис, 2009. – Дод. 4. – Т. 1 (13). – С. 366–375.

6. Кудря М. М. Національна ідентичність як чинник забезпечення якості вищої освіти (тези) / М. М. Кудря // Менеджмент якості освіти і новітні технології навчання у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору: зб. матеріалів VII-ї Міжнар. наук.-метод. конф., (Київ, 19–21 травня 2010 р.). – К.: МНТУ ім. академіка Юрія Бугая, 2010. – С. 60–63.

7. Кудря М. М. Концептуальна модель і макет освітнього стандарту вищої освіти держав-учасників СНД / М. М. Кудря // Проблеми освіти: наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України. – К., 2011. Випуск № 68. – С. 44–48.

8. Кудря М. М. Виховання загальнолюдських цінностей як один із педагогічних засобів збереження національної ідентичності вищої освіти України / М. М. Кудря // Вища освіта України Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – К., 2011. – № 3 (додаток 1). – Т. 1. – С. 245–254.

АНОТАЦІЇ

Кудря М.М. Педагогічні засади збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті глобалізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2012.

У дисертації системно висвітлено педагогічні засади збереження національної ідентичності вищої освіти України у контексті глобалізаційних викликів та входження в Європейський простір вищої освіти: сприяння впровадженню в навчальний процес вищих навчальних закладів державної української мови; розвиток суспільствознавчої підготовки студентів, зокрема історичної, громадянознавчої та правової; національне виховання студентської молоді з акцентом на його складові – громадянське і патріотичне виховання; створення сприятливого освітнього середовища для розвитку і збереження національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів.

Розкрито понятійний апарат досліджуваної проблеми. Визначено основні риси національної ідентичності.

Ключові слова: національна ідентичність, глобалізація та європеїзація вищої освіти, Болонський процес, модернізація вищої освіти, педагогічні засади, національні пріоритети вищої освіти, збереження національної ідентичності вищої освіти України.

Кудря Н.Н. Педагогические основы сохранения национальной идентичности высшего образования Украины в контексте глобализации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, Житомир 2012.

В диссертации системно освещены педагогические основы сохранения национальной идентичности высшего образования Украины в контексте глобализации и вхождения в Европейское пространство отечественного высшего образования.

Раскрыт понятийный аппарат изучаемой проблемы. Определены главные черты национальной идентичности высшего образования, которая должна обуславливаться ценностями украинской политической нации и учитывать этнические и региональные идентичности, а именно: историческая территория,

или родной край; общие мифы и историческая память; общая массовая, гражданская культура; национальное образование; материнский язык; 5) одинаковые юридические права и обязанности для всех членов; общая экономика.

Сделан вывод о том, что национальна идентичность высшего образования Украины – это система мировоззренческо ориентировочных направлений, которая должна быть закреплена в законодательстве, обуславливаться ценностями украинской политической нации и учитывать этнические и региональные идентичности субъектов образовательного процесса.

Стратегическим заданием государственной образовательной политики определен конкурентный выход украинского высшего образования на мировой рынок интеллектуальных образовательных услуг.

Участие высшего образования Украины в Болонских преобразованиях должно быть нацелено на его развитие и приобретение новых качественных черт, а не на утерю лучших традиций, снижение национальных стандартов качества. Такая ориентация не должна приводить к перестройке отечественной системы образования. Ключевая позиция реформирования: Болонские требования – это не унификация высшего образования в Европе, а широкий доступ к разнообразию образовательных и культурных достижений разных стран.

Педагогическими основами сохранения национальной идентичности высшего образования Украины в контексте глобализации определены: внедрение в учебный процесс государственного украинского языка; национальное воспитание студенческой молодежи с акцентом на гражданское и патриотическое воспитание; формирование благоприятной образовательной среды для развития и сохранения национальной идентичности студентов высших учебных заведений.

Выявлено, что главной целью национального воспитания студенческой молодежи является формирование сознательного гражданина-патриота Украинского государства, активного проводника национальной идеи как интегративной идеологии украинской политической нации, представителя украинской элиты с активной гражданской позицией, высокими моральными качествами и духовными запросами.

Обоснована необходимость преобразования образовательной среды высшего учебного заведения как высокоорганизованное сообщество с прогрессивными, национальными ценностями, продуктивной деятельностью, способной обеспечить условия становления компетентной личности, которая отличается активной гражданской позицией, позитивной национальной идентичностью.

Ключевые слова: национальная идентичность, глобализация и европеизация высшего образования, модернизация высшего образования, Болонский процесс, педагогические основы, национальные приоритеты высшего образования, сохранения национальной идентичности высшего образования Украины.

Kudria M.M. Pedagogical Conditions of Preserving National Identity of Higher Education of Ukraine in the Globalization Context. – Manuscript.

Dissertation on the graduation of Candidate of pedagogical sciences with a specialization 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Zhytomyr State University named after Ivan Franko, Zhytomyr, 2012.

The paper highlights the systematic pedagogical principles of preserving the national identity of higher education in Ukraine in the context of globalization and calls for entry into the European Higher Education Area: assistance in implementing the state Ukrainian language in the educational process; development of students' social sciences preparation, in particular historical, citizen studying and lawful; students' national education accenting on its components such as civil and patriotic education; forming the favorable educational environment for developing and preserving national identity of students of higher educational institutions.

The conceptual apparatus of the investigated problem is revealed. The author determined the key features of national identity.

Keywords: national identity, globalization and Europeanization of higher education, Bologna process, modernization of higher education, pedagogical principles, national priorities for higher education, preservation of national identity of higher education in Ukraine.